

Тодор Балкански

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“
при Българската академия на науките
София, България

Рецензии и обзори

**Емилия Пернишка. Местните имена в Свищовско. София,
2012, АД Студио. 301 с.**

Емилия Пернишка (род. в Бяла черква, 1936 г.) е един от най-познатите български лингвисти. Тя е лексикограф от Института за български език, чл.-кор. на БАН. Представяна е нееднократно в специализираната литература (вж. Хр. Първев, *Създатели и творци на българското езикознание*, с. 268, *Кой кой е в България*. С., 1998, с. 553; Л. Михайлов, *Бележити български жени*, В. Търново, 2009, с.120 и сл.; *Златен фонд на българската наука*, С., 2011, с. 223 и сл.). Има значително и знаменателно творчество, представено и в сборника по случай нейния 70-годишен юбилей *Светът на речника. Светът в речника*. С., 2006, с. 20-32.

Интересът ѝ към българската ономастика начева с дипломната ѝ работа *Топонимията в Свищовско*, СУ, 1959, с научен ръководител Иван Дуриданов. Впоследствие, независимо от основната си работа в полето на българската лексикология и научна лексикография, обръща внимание на онези деликатни процеси, които настъпват на границата между ономастичното и лексикалното пространство на езика, когато едно име оним става оном (срв. типа хороним *Кашир* – плат *кашир*), с други думи – когато названието губи индивидуалността си и се типизира като лексема, която дори развива многозначност. На тази проблематика Е. Пернишка посвещава няколко радиобеседи по времето, когато Националното радио обръщаше повече внимание на езика на българите.

След време се появиха няколко нейни работи – *Местните имена в Свищовско*, С., 2012, 301 с.; *Езикът на местностите*, в. *Дунавско дело*, Свищов, 1959, бр. 27, с. 2; *Отразяване на някои оними и близки до тях думи в речника на българския език*. – Сб. *Ономастично и етнолингвистично пространство на езика*. Сб. В чест на проф. Н. П. Ковачев, т. II, В. Търново, 1996, с. 237–240; *Някои нови аспекти в ономастичната теория*, БЕ, 1999–2000, кн. 1, с. 49–52; *От погледа – към света и времето*. Доклад на X конференция на Социолингвистичното дружество, по случай 70 годишнината на акад. М. Виденов, 2010 (както и *Българската топонимия – източник на познания*, сп. *Наука*, 2010, кн. 4, с. 57–61).

Предмет на специално представяне тук е книгата на Е. Пернишка *Местните имена в Свищовско*, в която е представена вече научно подредената и проучена от нея географска номенклатура на бившата Свищовска околия, със съответния ономастичен анализ.

По същество този труд закъсня. Авторката постоянно заявяваше готовност да го завърши, работейки по други проблеми в течение на десетилетия. Трудът се появява в 2012 г. и запълва бяло петно от топонимната карта на България, която до този момент разполагаше с изследвания за съседни области: *Топонимията на Никополско* (от К. Цанков), *на Русенско* (Л. Минева-Ковачева), *на Беленско (гр. Бяла)* (Н. Ковачев и Р. Ковачева), *на Павликенско* (Н. Иванова), *на Плевенско* (А. Петкова), *на Ловешко и Тетевенско* (Н. Ковачев), а също – на другата страна на Дунав, в исторически бившия район на Свищов от санитарната територия на Втората българска държава, а после – на османската империя, до 30 км северно от реката (вж. Т. Балкански, *Българите от другата страна на Дунава*, В. Търново, 2010).

Защо се спирам на този въпрос? Защото може би е един от най-важните за езиковата археология, като наука за неписаната история на българите. Осветлен е също по петрифицираните форми на езика най-важният път за заселването на българските славяни, който тръгва – в днешните граници на България – именно от Свищов, през Търново – Габрово – Балкана до Шипка, където се пресича от Босненския път и надолу продължава като Цар Петров друм към Цариград и Траянов друм – към София и Ниш. С други думи, без топонимията на Свищовско не можеше да се запълнят празноти, които картографират движението на езиково българското (дори и в калкиран вид, на което в труда е отделено достатъчно място – с. 112) от Север на Юг. А и на онова българско, с което в последно време се спекулира в особено големи мащаби от псевдобългаристите (Петър Добрев и др.).

Втората по значение оценка е свързана с количеството и качеството на събраната географска номенклатура от землището на 35 селища в Свищовска околия до 1957 г., за което ще дам два примера – събрани са над 3000 имена за землищата на 35 полски селища. В тези райони обикновено имената са по-малко отколкото при планински терен, където броят може да мине 1000 (както напр. в Батак, Пещерско). Добре свършената събирателска работа личи в сравнение с имената от Русенско в книгата на Л. Минева, които са 1300 от 38 селища или в Беленско (кн. на Ковачев и Ковачева-Цветанова, където селищата са 34, а имената – 3500).

Основната част на изследването – топонимиконът – е изрядна по отношение на точното, компетентно и по възможност най-кратко представяне на името с необходимата лингвистична и екстралингвистична информация – може да се сравни случайно избраната с. 208, на която са побрани статиите на 28 имена, докато на същата страница при Л. Минева са 14, а за Беленско – 22. Освен вторите съставни части, които са на азбучното си място в речника, в края са представени два индекса на *Лични имена, извлечени от структурата на местните имена – български и турски* (с. 281–283).

Лингвистичният обзор на имената в частта *Езикова характеристика...* (с. 83) обръща внимание на всяка особеност, позната на вещия лингвист, а именно – произход – за български с основание се представят и побългарени имена (с. 86), като за тях важна е картината на безизключителните фонетични преходи, представени строго научно по рефлексии на старобългарските гласни – *голяма и малка носовка*, *ят* и ерове (ъ, ъ), на старобългарски и праславянски съчетания *tj, *dj, ър, ъл, поведението на гласните след африкатите ч и њ и др.

Топонимообразуването – суфиксално, префиксално, композиционно, субтантивационно, метонимно – е повече от добре илюстрирано. Единствената ми бележка е за омонимията на наставката *-джик*^{1,2} – едната в умалителни имена с турски етимон, другата – за малка част от род, племе с означено в основата име

(тип *Пазарджика*) – по-малка част от племето *пазар* (вж. повече в труда ми *Пазарджик и Пазарджишко в светлината на езиковата археология* В. Търново, 2005).

В имената на *-ия* (тип *Балъклия*: *Балъклии* по турско прил. *balıklı* – рибно място) е налице румънизация на български имена на *-ий*. Единственото ми несъгласие с терминологията в тази част е „лексикални“ особености на топонимите (и като надслов на ч. IV, с. 124). Онимите не са лексеми и нямат лексикални особености, освен когато в състава им има втора съставна част, обичайно – географски термин. Като цяло имената нямат значение, по същество при тях представителна е представата за индивидуалност, по същество те са знак на индивидуален обект, който е неповторим по място, история и под., независимо че имената могат да съвпадат, напр. *Кочагово* в Свищовско и *Кочагово* в Пазарджишко. Напълно възприемам терминологичното определение за вторите съставни части като *тополекси* (с. 129), напр. *баир*, *нива*, *тепе* и под. Този термин включваме по бележките на Е. Пернишка във второто издание на *Енциклопедия на българската ономастика*, където вече сме представили нейни термини *зоолекса*, *ойколекса*. Предполагам, че бъдещите следователи ще ги въведат в употреба при останалите непроучени топонимно околии. Частта за тополексите е приносна за ономастичната технология при изработване на труд за българската топонимия. Същото се отнася и за термините *хидролекси*, *ойколекси* (*градище*, *колиба*, *село* и под.) в състава на местното име.

В библиографски план трудът е почти изчерпателен. Липсват някои заглавия, които са се оказали недостъпни за авторката. Приносът на Е. Пернишка в езиковоархеологическия прочит на българската история е съществен, защото 1) Записана е старинна българска топонимия, създавана от българите на български език повече от 1300 г. (напр. *Междата*, *Бързо гърло*, *Желтювица*, *Бързилото*, *Гъстите круши*, *Раскито* и под.); 2) Проследено е прииждането на българи от различни краища на българската езикова територия (*Бежанския суват*, *Македонска махала*, *Велешана*); 3) Уточнено е движението на етноси в района (*Черкезка махала*, *Татар чешма*). Трябва да се съжалява, че Пернишка не е взела предвид книгата ми *Черкезите в българските земи*; 4) Уточнено е движение на етнически групи (*Букурещка махала* – заселени са букурещки българи, *Банашка махала* – заселени са българи от Банат); 5) В работата е включен и непознат досега на ономастите групоним *отвъдешници*. 6) Особено приносни са бележките за разселването на малоазийските българи (наричани и малазийци) из Свищовско, за чиито нови местожителства засега са познати само бележките на Д. Шишманов *Невероятната история на малоазийските българи*. С., 2002 и Б. Илиев. *Родно Лудогорие*, С., 2008. Тук е мястото да се направи същата бележка за движението на павликяните в района. Необходимо е да се посочи и съобщението на П. Богдан за наличие на павликяни помаци, на което авторката не е обърнала внимание и от които са помашките имена като *Асанчо*, *Скендер*, обявени при нея (с. 283) за турски.

Регистрацията на конфесионими (с. 46) *назаренци*, *петдесетници*, *треперисти* срещам за втори път след писаното от Нено Неделчев, проучвал свищовските павликяни. Удивителна е бележката за движението на българи от Неготинско (Сърбия) (пак там) в Свищовско – информация, която срещам за пръв пъти и която обяснява донякъде обезбългаряването на тази част от западните покрайнини или край р. Тимок.

В приносен план, безспорно най-тежки са имената от свищовската топонимия за обектите

– Свищов, с най-добрата ойконимна статия за името, която съм срещал. Единственият пропуск е бележката за него, публикувана от мен (*Българите от другата* страна на Дунава, В. Търново, 2010 – вж. Сърбидин Свинещ 531), срв. интересуващата изследването част, която прибавям като негов принос (при мене на с. 579):

Легенди. Независимо от съпротивата, която организира срещу мисията ми Замфир Станкулеску – Герге, този просветен човек ми разказа някои легенди, които са уникални за българската филология по своята същност: централното село Свинещ, към което се числи катунът, носело името си от хора „свинци“ – свети, които дошли в тези земи заедно с някакъв „свѣнту Евтимие“ от България, когато дошли турците в тази земя. Дошли с голяма икона на свѣнту Йон (Свети Иван), която била намерена от местните хора. Първоначално българите, тръгнали със Свети Евтимий, били в град Светов срещу Зимнич (запазено име на Свищов), после дошли тук. Румънците не разбирали езика им, затова един от катуните, където се настанили те, наричали *Муци* (Немите).

Съществуването на легендата за канонизирания късно като светец Патриарх Евтимий ме поразил повече от всичко чуждо и видно сред този народ, който днес отрича участието на българите в своето създаване. Свети Евтимий, за когото сред българите няма никакви легенди, е легендарна личност в Румъния и основател на село Свинещ (повече от изненадващо!).

– Второто по важност име е безспорно това на *Джулюница*, най-старинното име, регистрирано в документите – османски регистър от 1430 г. (Р. Стойков, вж. *Известия на НБВК за 1959, С.*, 1961, с. 397), срв. Джулюнова хали (‘Празно Джулюново’), осмислено от турското езиково съзнание като Джулюн ова (‘полето на с. Джулюн’). Решението на авторката е по полска билка – цвете *джулюн* (у Ст. Илчев, *Ботаничен речник*, 52 има две треви – *дяволче* и *папур*, в БЕР I 370, с метатеза от тур. *çinül* – *джулюл* ‘вид диво грозде’). Ранната регистрация на селищното име в 1430 г., както и наличието на *Джулюн гьол* до Бяла черква (Павликенско) предполага друг прочит на името. Не е ли то остатък от езика и етнонимията на българите или на куманите – срв. запазените етноними *чулюмчу* при техните потомци кримските татари, кумани *сакай*, *Текир по текир* ‘обилен извор’, срв. *Текира* в Пазарджишко, *яруга* като тополекса, срв. Яруг река (М. Габорац, Гідронімія Івано Франківщини. Словник – довідник, Снятин 2003, с. 282), *чулюм кашка* при киргизите *дьоольос*, *чулюм мундус* при алтайците (в българските и тюркските езици *дж* и *ч* се редуват) и мн. др.

– Е. Пернишка регистрира изчезнало село *Кочагово* в района на Българене (с. 32), чието име я смущава, определя го като неясно. В Пазарджишко се е появило село с българи католици – павликяни (рег. В 1662 г.) с име Кочагово, после, след тяхната миграция става турско село, после циганско. Сега под името *Стар извор* е изчезнало. Това движение на името от павликянското свищовско към пазарджишко не съм уловил в *Местните имена от Пазарджишко*. Името по строеж с *-ага-* поразително съвпада с български кастелоними *Овчага*, *Мундрага* и под.

– В последно време българските ономасти все по-често се отказват от куманската версия за природата на лично име *Борил* и все по-често предполагат, че става въпрос за българско име епоним Борил: по етноним *бьорил* „племя с тотем вълк“ (срв. в труда на Пернишка *Борилица*, с. 175).

– Варзулица: Варзулица (с. 38) е „говорещо име“, с възможните досегашни обяснения, приложени от авторката. В Еленско има колибак *Вързилковци*. Сякаш името субстантивира словосъчетания **Вързуля нива /ливада, колиба вьсь*. *Varza* е ‘зелка’. Стара моя хипотеза е – не е ли това спомен от насиленото прозвище Лахана за Ивайло в източниците?

– Другото важно име е *Бендер* (173) на изчезнало селище. Авторката е тълкувала с тур. *бендер* ‘крепост, укрепление’. Не знам откъде е взела тълкуването, но тур. *бендер* е иранизъм и значи ‘пристанище’ (точно определено на с. 241), каквото на мястото няма, далече е от Дунав. Името отдавна е известно на ономастите (вж. при Ст. Илчев, *Речник...* с. 71). За него има само едно обяснение: ще да е име – пилигрим, донесено от българи реемигранти от раята Бендер в Бесарабия, където е Бендер, най-голямата османска крепост на Днестър (повече при Г. Аствацатуров, *Бендерская крепость*, Бендеры, 1997, с. 44).

– Разрешавам си да поднеса една непозната информация за името на с. Чаушево, както е записано в *Юбилеен сборник* българското село, иначе *Чаушка махала*, с ново име *Деляновци*, което смущава авторката, защото не го открива в родовата анкета, няма го и в топонимията на областта: първият общодържавен опит за смяна на турските имена прави правителството на Ал. Цанков. Подготвен е закон за смяна на ойконимите с дата 1925 г. Предложеното име за с. Чаушка махала е... Венеция! Законопроектът е приет само на първо четене. През 1931 г. е съставена нова комисия, която подготвя нов закон. В комисията участват видни учени, като А. Иширков, Стефан Младенов, Димитър Гаджанов (турколог), Георги Кацаров. Името за смяна отново е Венеция. През 1932 г. списъкът за подмяна на имената, който през 1934 г. става официален, е публикуван. В него изненадващо името *Венеция* е сменено с *Деляновци* без никаква мотивировка в източниците. Предположението на най-вещия учен в тази материя Пело Пелов е, че е натежало становището на историка Васил Златарски по името на Петър Делян и за да се различава от вече приетото *Делян* в Кюстендилско.

С работата на проф. Е. Пернишка почти се завърши една цяла топонимна област в Средна Северна България. Непроучени остават Ловешко, Тетевенско и Еленско.

Представената демонстрация на един забележителен съвременен лексиколог и лексикограф в полето на българската ономастична наука е повече от успешна! И завършена в изчерпателността си. И като основа за четене на нови факти, необходими за българската езикова археология. И като съпоставителен материал. И като друг поглед към топонимната фактология. Разбира се – и с приноса към ономастичната теория по отношение на терминологичните означения.

За мене, човекът, който почти цял живот се е занимавал с лексикология и ономастика, беше повече от удоволствие прочитът на *Местните имена в Свищовско* от Емилия Пернишка. И, разбира се, обогатяване на личния ми архив с нови, неподозирани имена, като напр. *Барносово:Парносово*, *Братушков дол*, срв. село Братушково, без връзка с братушки, а с личното име Братушко, *Коюговец*, със същото *-уга, -ага*, като в Кочагово, *Пендикуряк*, *Пец камък*, *Пъчи трап*, *Сакайолу* за махала по Сакаоглу, лично име *Сакай*, познато име на тюрки, и др.